

UDK 930.1:32 (497.6)
Prethodno priopćenje

O VRSTAMA I POLITIČKIM RAZLOZIMA REVIZIJE U HISTORIOGRAFIJI

Muhamed Filipović

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

U ovom tekstu želim ukazati na razlikovanje vrste i osnova za reviziju zatečene historiografske slike, kao i na utjecaj globalnih i lokalnih političkih uvjeta na tu reviziju. Pri tome ću se fokusirati na tri primjera revizije prošlosti: jedna se odnosi na reviziju srednjovjekovne historije Bosne, druga na reviziju ranog razdoblja grčke historije, a treća na reviziju ocjena Drugog svjetskog rata na prostorima bivše Jugoslavije. Zadržat ću se na općim i poznatim mjestima ovog problema, ne pokrećući sada pitanje sadržaja određenih revizionizama, kako bi bila priređena osnova za razumijevanje razloga današnje revizije pogleda na nedavnu historiju, prvenstveno historiju Drugog svjetskog rata i zadnjeg rata ili, bolje reći, agresije na Bosnu i Hercegovinu, koja se odigrala tokom zadnjeg desetljeća XX vijeka.

Može se s pravom reći da je uvijek postojala i da i danas postoji veoma uska povezanost između aktualnih ili vladajućih politika i institucija vladavine (vladara, vlada, vladajućih krugova, stranaka, oligarhija i tiranija) i historiografskih prikaza događaja u kojima su te politike ili vladajući faktori djelovali. Ova zainteresiranost proizlazi iz činjenice da svi vladajući krugovi bitno žele da prijeđu granicu vlastitog života i ostave tragove u historiji i da su u cilju ostvarenja te zamisli veoma duboko zainteresirani za ocjenu i prikaz svoje vladavine i njenih efekata koji ulaze u budućnost najprije i najsnažnije preko historiografskih slika njihove vladavine iz kojih postaju čitljivi i dobivaju oreol dobrih ili loših vladavina. Jednostavnije rečeno, vladari, vladajući krugovi i vladajuće političke elite i organizacije žele dobiti pozitivne prikaze i slike svoje vladavine, kako bi ovjekovječili svoju vladavinu i kako bi njihovo djelo postalo dio slavne historije. Štaviše, moguće je uzeti kao aksiom da ta veza ne samo da postoji nego je ona i supstancijalna i za politiku i za historiografiju; ona im daje motive za djelovanje, koji su različiti, ali su u ovom odnosu sinhronizirani. Jednoj strani, a to je strana vladavine, ova veza gradi opravdanje njenog posto-

janja i vladavine, dok za drugu stranu, pisce historijskih prikaza prošlosti, ona osigurava tek mogućnost postojanja i štiti ih od brojnih opasnosti u smislu one izreke koja se pripisuje rahmetli Uzeiragi Hadžihasanoviću, koji je navodno rekao: "Politika je kao dobro naložena furuna. Ako si suviše blizu, može te jako opeći, ali ako si suviše daleko, možeš se smrznuti. Pa ti biraj gdje ćeš sjesti". Ova veza se pruža u dva smjera i javlja na dvostruk način. Jedan smjer kretanja i oblika povezanosti politike i historiografije je genetski i proizlazi iz činjenice da je historiografija uopće nastala u uskoj vezi sa zapamćivanjem i bilježenjem važnih događaja koji su proizvedeni djelovanjem vladara ili vladajućih faktora uopće, dakle, onih događaja koji su vezani za sudbinska zbivanja u životu neke ljudske zajednice, naroda ili grupe naroda. Prvi historičari djelovali su kao hroničari vladavine svojih gospodara. Ti gospodari mogu biti apstrakcije, kao npr. bogovi (slika stvaranja svijeta i organiziranja ljudskog života u mitologijama), odakle se razvilo poimanje historiografije kao opisivanja djelovanja bogova, kao prvotnih i najbitnijih djelatnih faktora postojanja svega, pa i ljudskih zajednica, zatim je to slika historijskih zbivanja građena kao prikaz djelovanja velikih ljudi - heroja, koji svojim djelovanjem stvaraju historiju ljudi (Titan i Prometej npr.), da bi, najzad, historiografija započela svoj život kao hronika i prikaz vladavine i poduhvata određenih vladara i vladajućih dinastija, a tek u kasnim fazama razvoja poimanja i prakse historiografskog opisa nastala je slika zbivanja kao posljedica ukupnog djelovanja naroda, klasa, staleža ili čovječanstva u cjelini. Svagda je u tim prikazima, ipak, fokus na prikazu djelovanja onih ljudi, pojedinaca ili grupa, koji su nosioci one vrste ljudske djelatnosti čija je sadržina odlučivanje o pitanjima opstanka i sudbine svih drugih ljudi, naroda i najvažnijih tvorevina koje nose i štite taj opstanak, tj. različitih vrsta država i drugih institucija kroz koje se ostvaruje ljudski život. Upravo po svojoj prirodi i mjestu nastanka, a to je blizina prebivanja bogova i heroja i potom vladara i uopće utjecajnih ljudi, historiografija je usko povezana sa istraživanjima i prikazima one vrste historije koja pokazuje koje su to odluke i akcije rodile narode i države, vodile ih i odredile njihovu sudbinu u svijetu, a to je politička historija ljudskog postojanja, odnosno historija vladavina raznih vrsta i vladavina uopće i kao takva, tj. kao opisivanje mjesta i načina odlučivanja o materiji koju sadrži društveno kretanje i odnose ljudi u cjelini, ova je historiografija bitno politički određena. Historija vladanja i politička historija uopće, koja je dominantna forma historijskog djelovanja, postala je predmet tradicionalne historiografije i ona je izgrađena na njenom istraživanju i prikazivanju njenih najbitnijih efekata. Ostali aspekti historijskih procesa, kao što je razvoj ekonomskih djelatnosti ljudi, nastanak i razvoj njihove kulture, obrazovanja, načina života i svih drugih načina izražavanja složene materije ljudskog života i odnosa među ljudima, tek će kasnije i sasvim postepeno ulaziti u domen interesa historiografije, sve do najnovijih tendencija i koncep-

cija historiografskog rada koje zahtijevaju izučavanje svih oblika i načina života ljudi u cjelini i u međusobnim odnosima i utjecajima jednih na druge.

Drugi smjer, u kojem se izražava povezanost historiografije i politike kao vladavine, sastoji se i u tradicionalnoj upotrebi same historiografije kao sredstva vladavine, tj. kao sredstva legitimiranja određene vlasti kroz utvrđivanje i legitimiranje njenih veza sa prošlim vladavinama. Tu se radi o uzimanju prošlosti kao opravdavanja postupaka koji se događaju u savremenosti, što znači da je u pitanju politička zloupotreba historije kao efikasnog načina legitimiranja ili delegitimiranja određenih političkih pravaca mišljenja i postupanja. Sve se to izražava u činjenici da je svaka vladajuća politička snaga od historioografa očekivala, pa čak i zahtijevala, odnosno tražila od hroničara i tumača vlastite vladavine, da opravdavaju njene i delegitimiraju i okrivljuju postupke njenih protivnika, tj. da prošlost prikazuju kao legitimni izvor i osnovu njenih vlastitih postupaka. Tih pritisaka nije lišena ni savremena historiografija i historioografi našeg doba nisu ništa manje izloženi raznim vidovima pritiska nego što su bili oni koji su živjeli i radili po vladarskim dvorovima i u okviru institucija vladavine. Šta više, moglo bi se reći da su pritisci politike i vladanja na historiografiju i historiografe sve jači kako se i sama politika vodi na granici legaliteta i sve više gubi legitimitet, mada su načini utjecaja u našem vremenu lišeni nekadašnje neposrednosti načina vršenja, ali zbog toga što nisu direktni i otvoreni pritisci vlasti na historiografiju nisu ništa manje efikasni, nego, naprotiv, oni često postaju mnogo perfidniji, a time i efikasniji.

Sudbina historiografije i njenih protagonista sastoji se u tome da prošle događaje prikazuju kao posljedicu djelovanja određene politike i njenih nosilaca, u kojoj i ona sama uzima učešće na takav način da prošlost prikazuje onako kako to odgovara interesima savremene vladajuće elite i njene politike, te da tim prikazima opravdava ne samo njene već ostvarene učinke nego i da stvara osnovu za opravdanje i svih budućih poteza koje ona namjerava ostvariti. Njena dužnost nije samo u tome da prikazuje događaje i ljudska djelovanja onakvim kakva su ona bila, nego da ih i tumači na određeni način, a to znači da ih tumači kao bogomdane, kao nužne, ili pak kao najpovoljnije za neko određeno prošlo stanje i neke buduće interese, odnosno da kroz opravdavanje tendencija koje su skrivene u prošlosti legitimira buduće postupke vladajućih i iz njih proistekle događaje. Upravo takva priroda njene djelatnosti čini historiografiju ove vrste ideološkom i lišava je naučne dimenzije i vrijednosti, a veoma često je degradira na puki instrument opravdanja vladajuće volje. Ona je samo savremena verzija one prvotne mitološke historije, historije heroja ili vladara, a ne slika događaja onakvih kakvi su uistinu bili, tj. slika u kojoj se vidi ne samo svjetlo nego i sjenka zbivanja. Takvi pritisci i zahtjevi vladajućih politika prema historiografiji u cjelini i njenim protagonistima kao pojedincima nisu uopće i nimalo smanjeni u mo-

dernom vremenu. Moguće je dokazivati, i to sa veoma jakim argumentima, kako su u nekim aspektima i na određene načine politički (vladavinski) pritisci na historiografiju postali još snažniji i efikasniji, mada su sada postali u pravilu skriveni i indirektni. Sve ovo ne odnosi se samo na nerazvijene sredine u kojima sloboda mišljenja i stvaranja još nije sastavni dio sloboda i način ljudskog postojanja. Pritisaka na slobodu istraživanja prošlosti nisu lišene ni najrazvijenije demokratske sredine. U mnogim od tih sredina razvijeni su delikatni i veoma efikasni sistemi utjecaja na sadržinu i rezultate historiografskih i uopće naučnih istraživanja. Postoje mnogi slučajevi koji dokazuju čak i fatalnu ulogu politike u pogledu njenog pritiska da dobije od nauke očekivane rezultate. Nije to samo slučaj engleskog naučnika koji je pod pritiskom vlastite savjesti zbog laži koje je fabricirao u interesu stvaranja alibija za napad na Irak izvršio samoubojstvo, jer postoje slučajevi sudskih i političkih progona u kojima se i danas osuđuju i zabranjuju određena djela, a njihovi tvorci lišavaju prava rada. Naravno, o tim slučajevima, kao i o velikoj infiltraciji ne samo državnog aparata i finansijskih institucija u strukturu naučnih organizacija nego i infiltraciji obavještajnih službi u naučni pogon, nema uobičajenih reakcija društva za zaštitu ljudskih prava. Istina, ovi direktni pritisci na nauku i progone naučnika su sve rjeđi, ali samo utoliko ukoliko brzo napreduje razvoj i pronalaženje sve delikatnijih metoda i sredstava indirektnog pritiska, mada ovi grubo pritisci, kao egzemplarni, vrlo dobro vrše svoju funkciju upozoravanja. Za to stvaranje posrednih oblika utjecaja politike na nauku i posebno historiografiju postoje brojni razlozi - od činjenice da se izgubio nekadašnji neposredni odnos vladar ili vladajuća politika i hroničar vladavine ili pisac historiografskih djela koja opisuju efekte vladavine do činjenice da se vrši diskriminacija svih djela koja dovode u pitanje neke sakrosantne stvari, događaje, ljude ili odnose. Niko do sada nije kritički istraživao dugogodišnju saradnju zapadnih demokratija sa hitlerizmom. Isto tako, niko nije istražio i pogotovo osudio nepotrebna bombardiranja njemačkih gradova sa masovnim uništavanjem nedužnog stanovništva istih (Drezden, Hamburg, Kasel itd.), ili niko nije istražio opravdanost upotrebe atomskog oružja na kraju rata i to protiv mirnog stanovništva itd. Kao zamjena za direktno utjecanje vladavine na historiografiju, na drugoj strani, razvila se praksa uvlačenja historiografije u sistem vladavine na način da se njome upravlja i ona usmjerava kroz mehanizme državnog usmjeravanja i finansiranja, kao i kroz niz naoko neovisnih nedržavnih institucija koje posredno, a ponajviše preko ciljanog finansiranja rada institucija koje se bave historiografijom, vrše efikasan utjecaj na tu nauku u cjelinu, na institucije koje se njome bave i njene protagoniste, kao na vrstu ljudi koja ovisi o mogućnosti da radi svoj posao, a nema vlastitih i sigurnih izvora za finansiranje svog rada. Onaj ko kontrolira i nameće kriterije vrednovanja historiografskih ostvarenja i prema njima dodjeljuje sredstva za rad na historiografiji efika-

sno utječe i na samu sadržinu njenog rada. U nauku je uveden sistem naručioca i izvršioca narudžbe, u kojem onaj ko naručuje i plaća djelo nameće kriterije njegovog vrednovanja i određuje predmet istraživanja. Na taj način se posredno ali veoma efikasno usmjerava rad institucija koje istražuju historiju u poželjnim smjerovima za vladajuće krugove i nameće im se tematika kojom će se baviti, kao što se prevelira i određeni pravac mišljenja kao onaj koji osigurava uspjeh istraživačkog rada. Opći uvid i spoznata istina o postojanju ovisnosti između historiografije i politike našla je svoj veoma precizan izraz u onoj čuvenoj maksimi u kojoj se kaže da „pobjednici pišu historiju“, a koja govori da onaj koji vlada uvijek nađe načina da sam odluči o tome šta je bilo istina prošlih zbivanja, odnosno šta je i kakva je istina događaja iz kojih je proizašla njegova vladavina. A gdje se to više i na gloriozniji način iskazuje i izražava vladavina i veliča njena moć nego u pobjedi njenog oružja nad neprijateljima i ovjekovječenju te pobjede u hronikama ratovanja, osvajanja i vladanja i u historijskim slikama koje o tome stvara historiografija. Pobjeđeni svagda moraju biti i moralno krivi za svoj poraz, a pobjednik svagda moralno opravdan za postupke koji su ga doveli do pobjede. U tom smislu je odnos politike ili vladavine i historiografije duboko ukorijenjen i djelotvoran u odnosu mišljenja o prošlosti i same te prošlosti. Moglo bi se reći da je prošlost uvijek onakva kakvu je mi vidimo, a vidimo je onakvom kako nam to sugeriraju interesi vlastitog postojanja u vremenima našeg bivanja. Prošlost vidimo iz sadašnjosti i u tome se sastoji i opasnost i veličina historiografske spoznaje. Ako pogled historiografa ostane nepristran i ne bude inficiran sadašnjim interesima i utjecajima, onda imamo odista pravu historiografiju, ali ako podlegne utjecajima sila koje vladaju u njenom vremenu i interesa koji u njemu djeluju, tada dobijamo falsifikate i nenaučne slike prošlosti, odnosno tada nemamo pravu historiografiju nego ideološku sliku prošlih vremena. Pogotovo je to slučaj kada vršimo reviziju slike prošlosti na temelju i iz razloga potreba sadašnjeg vremena i njegovih vladajućih sila. Međutim, na sreću ili nesreću, vladavine i politike se često mijenjaju, zbog čega i nastaju česte potrebe za određenim vrstama revizije slika prošlosti, javljaju se potrebe za novim interpretacijama prošlog u kojem bi ne samo to prošlo našlo svoje novo objašnjenje nego bi i sadašnjost trebala da pronađe svoje opravdanje i legitimira samu sebe i svoje korijene.

Drugi bitan moment u razvoju historiografije sastoji se u njenom odnosu prema sebi samoj. Što se pisac historiografskog djela više udaljuje od vremena i događaja koje istražuje, tj. ukoliko pisanje o prošlom prestaje biti samo hronika i postaje historiografija, u njoj se javlja sve veća potreba za sigurnim izvorima koji joj daju dovoljno i sigurnih informacija iz kojih se mogu izvoditi spoznaje o prošlosti. O tim informacijama, a to znači o kvaliteti i obimu izvora, ovisi vjerodostojnost i kvalitet njenih pogleda na prošlost i mogućnost stvaranja što preciznije rekonstrukcije slike

stanja koje ona opisuje. Historiografija pokazuje neprestanu težnju da svoja stajališta i ocjene utemelji u što je moguće vjerodostojnijim i sigurnijim izvorima historioografskih spoznaja, koje ona dijeli na izvore prvog i ostalih redova. Izvori ne samo da moraju biti pouzdani i pripadati vremenu koje se istražuje nego moraju potjecati od autentičnih subjekata samih historijskih događaja. U tom nastojanju glavno oružje historioografskog rada je stalno istraživanje novih i provjeravanje i revizija spoznaja stečenih na starim izvorima. Najbitnije historioografske metode se odnose upravo na osiguravanje vjerodostojnosti i pouzdanosti i pravilnog razumijevanja izvora. Stoga je revizija slike prošlosti s obzirom na izvore na temelju kojih tu sliku stvaramo, a to je ona slika koju stvara svako historioografsko istraživanje, apsolutno nužna i sasvim normalna pojava u razvoju historiografije. Ona je bitni sastavni dio njene metodologije i euhристike kao načina izgradnje strategije njenog razvoja. Slika koju stvaramo u historiografiji je u najvećoj mjeri ovisna o kvaliteti, potpunosti i vjerodostojnosti izvora na koje se oslanjamo kod njene izgradnje. Da bi ova slika bila što kompletnija i vjerodostojnija, nužno je povremeno njeno mijenjanje, a ono se vrši stalno na osnovu otkrivanja novih ili putem potpunijih tunačenja i razumijevanja starih izvora. To je normalna pojava u ovoj nauci. Revizija slike prošlosti je normalna pojava u svakoj naučnoj historiografiji ukoliko ona počiva na stalnom usavršavanju njene metode i obogaćenju izvora njenih spoznaja.

Da bi stvar bila jasnija o tome šta sve utječe na reviziju i kakvih revizija slika prošlosti ima, navest ću dva primjera o dvije dominantne vrste uzroka revizije slike prošlosti. Jedan se odnosi na sliku naše srednjovjekovne historije, a drugi na sliku rane historije antičkog grčkog i bliskoistočnog svijeta. Poznato je da je slika naše ranije historije, a osobito historije Bosne u vrijeme domaćih vladara i u vrijeme osmanlijske vladavine u njoj, bila dugo vremena ovisna o konsultaciji jednostranih, nevjerodostojnih i vrlo nekompetentnih izvora. Ti izvori su patili od velikih doza religijskih, ideoloških i političkih predrasuda prema izvjesnim bitnim faktorima naše prošlosti, kao i od unošenja određenih političkih ideja i ciljeva koji su nastajali tokom kasnijih vremena u sliku ranijih zbivanja. Posebno je naša bosanska historija bila u tom pogledu izložena iskrivljavanju slike o njoj i to ne samo zbog metodološki uvjetovanih pogrešnih interpretacija nego i zbog namjerno proizvedenih lažnih slika o njoj. Te slike stvarane su sa velikom dozom mitoloških, ideoloških i političkih predrasuda prema određenim nosiocima historijskih procesa kod nas, posebno prema pripadnicima Crkve bosanske i uopće bosanskim krstjanima, a zatim i prema Osmanlijama i našim ljudima koji su preko Osmanlija primili islam. Moglo bi se reći da sistematsko falsificiranje slike naše prošlosti prati našu historiju od njenog početka, tj. da je prisutno još u ranim periodima bosanske historije, kada nastaju brojne intendirane krive informacije o njoj, pa sve do modernog doba, kada ove lažne sli-

ke kulminiraju u negaciju postojanja jednog cijelog naroda i njegove historije, pa i same države Bosne. Dakle, unošenje političkih premisa i ciljeva savremenih politika u historiografsku sliku naše prošlosti prati nas odavna, mada ni moderno, navodno kritičko doba nije bilo pošteđeno takvih opeterećenja. Štaviše, ona u njemu kulminiraju, budući da su od historiografskih konstrukcija prerasle u ideološke sisteme i politike koje vrše aktivno djelovanje na stanje u Bosni. Prvo što je karakteristično za stvaranje slike o prošlosti koju je proizvodila nacionalno-romantičarska historiografija bila je jednostranost u izvorima. Drugo što odlikuje ovu historiografiju je bila mitološka, manastirska i samostanska hroničarska slika naše historije, koja je dominirala velikim dijelom historiografskih radova, ukoliko je takve radove, sve do Iliriona Rucarca u srpskoj i najnovijih historiografa druge polovine XX vijeka u hrvatskoj historiografiji, moguće takvima i nazvati. Tim radovima su dominirale ideje nastale u okvirima vjersko-nacionalnih i nacionalno-političkih i nacionalno-kulturnih pokreta koji su nastajali tokom XIX vijeka, a koji su bosansku historiju prikazivali bez konsultacije elementarnih originalnih i vjerodostojnih izvora prvog reda, nastalih od onih koji su modelovali historijske procese i bili njihovi glavni akteri, a u tim prikazima su dominirali jednostrani i pristrani izvori, kako za ranije tako i za novije periode naše historije. Moglo bi se u tom smislu reći da je sve što smo znali o našoj srednjovjekovnoj historiji, a posebno ono što se odnosilo na njen osmanski period, bilo gotovo ništavno i prije mitološko i pristrano nego naučno utemeljeno i da je prava historiografska slika o tom periodu počela nastajati tek kad su za našu historiografiju postali otvoreni tajni crkveni arhivi Vatikana i bogati arhivi koji sadrže građu Osmanskog carstva. Ti su arhivi bogati i sadrže prvorazrednu, izvornu i originalnu arhivsku građu koja je omogućavala vjerodostojnu rekonstrukciju zbivanja i odnosa u našoj zemlji tokom tih gotovo pet stotina godina osmanske vladavine i to i u detalju, tj. u slici stvarnog života svih slojeva stanovništva, ali i u cjelini, tj. sa stajališta izučavanja zakona i politike vladara tog carstva. Slično se može reći i za raniju našu historiju, osobito onaj njen dio koji se odnosi na djelovanje Crkve bosanske kao najbitnije duhovne institucije Bosne u vrijeme postojanja prve bosanske države. Originalna građa o djelovanju te važne institucije našeg života bila je gotovo uništena od strane katoličkih istrebljivača vjernika i dokumenata o djelovanju te crkve, osim nešto dokumenata koji su sačuvani u arhivima Svete stolice, i istražnih zapisnika inkvizicije i prijepisne naših vladara i Svete stolice. Tek je Dominik Mandić u našoj historiografiji odškrinuo brave koje su stajale na ormarima sa ovom građom i nešto od nje se vidi u njegovim radovima o Crkvi bosanskoj. Kada su naši historiografi, a to vrijeme dolazi tek pedesetih godina XX vijeka, prvi put došli do bogate, potpuno originalne građe iz turskih arhiva, i to građe koja je davala podatke o stanovništvu (Popisni defteri), zatim o sudskim procesima (Sidžili o radu kadija), razne druge

građe (Muhime defteri), vakufname, fermani, bujruđije i carski kanuni i druga građa, počela je nastajati jedna sasvim nova slika naše historije između 1462 i 1878. godine. Danas se ta slika stubokom razlikuje od one koja je vladala u našoj historiografiji prije Drugog svjetskog rata i neposredno nakon njega, a može se i zamisliti kako stvari stoje u odnosu na historiografiju XIX vijeka, koja je bila ključna za nastanak naših nacionalnih političkih pokreta i ideja nacionalnih država na našem prostoru.

Slično se može reći i za poglede moderne historiografije na rani period grčke historije, osobito što se tiče Jonije. Bez obzira što je Jonija bila oduvijek poznata kao kolijevka grčke misli i duha, o problemu nastanka grčke misli i kulture uopće, tj. njene filozofije i nauke vladale su stereotipne predstave o Atini i Sparti kao centrima i izvorišnim mjestima grčkog duha. Zadnjih tridesetak godina, zahvaljujući izuzetnom napretku modernih historijsko-filoloških i lingvističkih istraživanja uopće i povezanosti tih istraživanja sa otkrivanjem i tumačenjem, te reinterpretacijama najstarijih pisanih dokumenata i ukupne tradicije tog svijeta (otkriće historije i objašnjenje jezika Hetita), zatim razvoju lingvistički utemeljene folkloristike (Pražka škola ruskih lingvista folklorista sa Jakobsonom na čelu), koja je utvrdila usku povezanost svih indoevropskih naroda u raznim mitološkim i legendarnim predstavama i spoznajama, u smislu nekih zajedničkih temeljnih predstava i ideja, a što je došlo do izraza u radu mnogih istraživača, a posebno fundamentalnim radovima švicarskog filologa i klasičara Jakoba Burgerta (profesora klasične filologije i arheologije na Univerzitetu u Bernu), nastala je jedna sasvim nova slika tog perioda i novi pogled na porijeklo i smisao klasične grčke kulture i filozofije. U kontekstu tih istraživanja utvrđeno je da je bila sasvim pogrešna pretpostavka o samoniklosti i neovisnosti razvoja grčke misli i duha uopće i njenim odnosima sa duhovnim tradicijama i ostvarenjima susjednih azijskih i sjevernoafričkih naroda i njihovih kultura – Perzija, Mezopotamija i Egipat su centri iz kojih je zračila duhovnost koju su Grci osmog, sedmog i šestog vijeka upijali bez predrasuda. Burgert je pomnom analizom najstarijih, a potom i potonjih dokumenata i natpisa na pločama i rijetkim rukopisima dokazao da je grčka kultura, pa čak i najbitnije njene filozofske i religijske ideje, koje kako znamo nastaju u azijskom dijelu grčkog svijeta, tj. u jonijskoj dijaspori, izgrađivana pod snažnim utjecajima bliske joj perzijske, mezopotamske i egipatske kulture, sa kojima je ovaj dio grčkog svijeta imao drevne i intenzivne trgovinske i kulturne veze, te da se ne može uopće govoriti o nekoj izuzetnosti i samoniklosti grčke kulture i grčkog duha, na čemu su Evropa i Zapad u cjelini temeljili svoja posebna prava u smislu vodećih duhovnih regija i nacija koje nasljeđuju autohtonu i vodeću grčku duhovnost i kulturu antike. Evropocentrizam je i tu dobio svoju razarajuću kritiku. Sada se stvara sasvim nova slika ranog perioda grčke historije i posebno njene kulture i ona pokazuje kako je poznati svijet i tada bio bitno povezan (od Kine i In-

dije do Herkulovih vrata) i da je veoma značajna razmjena ideja i modela duhovnosti trajala od početka nastanka onoga što nazivamo bliskoistočnim kulturama i svijetom koji se sa Iranske visoravni i iz Mezopotamije širio Mediteranom i obuhvatio na kraju Grčku i Italiju, a potom i Evropu.

Ova dva primjera nam, ujedno, mogu pokazati i dokazati kako u osnovi postoje dva osnovna izvora i dva bitno različita razloga revizije historiografske slike prošlosti. Jedan osnov revizije je sadržan u normalnoj potrebi da se u svjetlu novootkrivenih izvora ili u svjetlu novih tumačenja starih i već poznatih, ali nedovoljno protumačenih izvora stvori jedna nova potpunija i adekvatnija slika prošlosti. Drugi osnov revizije slike prošlosti potječe iz težnje vladajućih politika koje vladaju u sadašnjosti da prošlost modeluju prema svojim ciljevima i namjerama za budućnost i da stvore takvu sliku prošlosti koja će legitimirati sadašnjost, odnosno sadašnju vladavinu i njene interese i otvoriti joj i opravdati njene buduće postupke. Jedan razlog revizije, onaj prvi, koji potječe iz potreba razvoja nauke, legitiman je, dok je drugi izvor, onaj koji potječe iz potreba legitimiranja određenih ciljeva i planova politike, nelegitiman.

Ovaj drugi razlog revizije nedavne prošlosti, zapravo cijele historije XX vijeka i posebno historije Drugog svjetskog rata, zapravo je, kako smo vidjeli, svagda bio prisutan, a danas je on prisutan osobito u nastojanjima da se revidiranjem cijele slike historije XX vijeka i osobito slike Drugog svjetskog rata i kvalifikacije njegovih učesnika opravdaju savremene politike i težnje za uspostavljanjem kontrole nad cijelim svijetom koja bi proizlazila iz jednog centra, ovisila o jednoj državi i počivala na jednoj ideologiji i politici. Ta vrsta nastojanja je prisutna u nas prvo u političkoj praksi koja na scenu izvodi duhove prošlosti – četnike i ustaše, a ona značajno penetrira prvo popularnu historiografiju i publicistiku, da bi se legitimirala i u brojnim javnim manifestacijama, hodočastima i sličnim poduhvatima slavljenja prošlosti i njenih junaka (konsultirajte novine i osobito novinske podlistke koji govore o prošlosti). Ova tendencija iz sfere popularne upotrebe ulazi sve dublje i u strukturu naučnih interpretacija ili interpretacija koje žele da se prikažu kao naučne, a koje teže sliku prošlosti u najvećoj mjeri uskladiti sa onim što savremena dominirajuća politika želi da ostvari u savremenosti. Dakle, istina o prošlosti, izražena i utemeljena u vjerodostojnim izvorima, s jedne strane, zahtijeva reviziju njene slike, dok, s druge strane, aktualna politika i ono što politika želi ostvariti danas ili sutra diktira reviziju i usklađivanje slike prošlosti sa slikom budućnosti koju takva politika diktira.

Da ukratko ilustriram to stanje na našoj tekućoj popularnoj i pseudonaučnoj historiografiji, poslužit ću se onim što se kod nas želi revidirati u općoj slici Drugog svjetskog rata kako se on odigravao na našem tlu. Glavna i polazna činjenica tog rata koja je odredila karakter zbivanja na našem tlu jeste bila napad njemačkog Raj-

ha i Italije, sa njihovim saveznicima Mađarskom i Bugarskom, na tadašnju našu državu Kraljevinu Jugoslaviju. Napad je izvršen zbog njenog odbijanja da uđe u Trojni savez, tj. da se pridruži osovini Berlin-Rim-Tokio, koja je vodila rat za teritorije i novu raspodjelu kolonijalnog svjetskog prostora. Izvršena je agresija na zemlju i srušena je legitimna i legalna država, a teritorija države je podijeljena na niz satelitskih državnica i paradržavnica, u kojima su kao vladajući faktori bili instalirani malobrojni tadašnji fašistički kvislinzi. Karakteristično je da je vlast u Hrvatskoj data ustašama Ante Pavelića čiji je ustaški pokret bio minoran, a Pavelić je imao jedva 800 aktivnih pristalica sa kojima je uspostavio vlast u tadašnjoj Banovini Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koju je pripojio svojoj državi. Svi ti ljudi, koji su dobili vlast pod okupacijom, saradivali su sa njemačkim i italijanskim fašistima u ostvarenju njihove vladavine i provođenju svih mjera koje je ta vladavina podrazumijevala. Glavni kvislinzi bili su Ante Pavelić i Milan Nedić, sa njihovim pandanom u ostatku Slovenije (Rupnik), dok su teritorije kasnije Makedonije, Kosova i Vojvodine, sa dijelovima Slovenije i Međimurja, te Dalmacije i Hrvatskog primorja, bile priključene drugim državama i postale sastavni dio Njemačke, Italije, Mađarske, Bugarske i Albanije. Zajedničko svim ovim režimima bilo je služenje njemačkom i italijanskom fašizmu i striktno provođenje svih nasilnih mjera koje su ti režimi provodili na svim teritorijama na kojima su vladali. Zajednička aktivnost im je bila eksterminacija Židova, Roma, komunista i svih potencijalnih protivnika fašizma, dok su lokalni režimi u pojedinim dijelovima nekadašnje države imali i svoje koncepte o nasilnom progonu i eksterminaciji dijelova stanovništva koje su oni smatrali nepoćudnim, u skladu sa općim načelom fašizma i sa svojim posebnim interesima koje su reprezentirali, a to je načelo da postoje narodi koji mogu i narodi koji ne mogu opstati na određenim teritorijama. To je, pored progona Jevreja, Roma, komunista i antifašista, dovelo i do masovnog progona Srba, u Vojvodini, Hrvatskoj, Makedoniji i na Kosovu. Dovelu je i do eksterminacije muslimana, u svim navedenim krajevima, osim djelomično u Hrvatskoj, kojoj su muslimani, kao pseudohrvati (cvijeće hrvatskog naroda), privremeno bili potrebni kao faktor koji pokriva prazne teritorije koje su nastanjivali Srbi, ili koje bi oni mogli zauzeti ako bi muslimani bili iz njih eliminirani. Za muslimane se mora reći da njihova eksterminacija ima dublje historijske korijene i da je vršena specifičnim metodama, ali i da je ona stalni lajtmotiv svih općih i lokalnih ratova na ovim prostorima.

Šta bi, prema tome, u toj općoj slici zbivanja na tlu naše nekadašnje države moglo biti revidirano?

Mogla bi da bude revidirana, prije svega, slika podjele aktera historijskih zbivanja na fašiste i njihove saradnike na jednoj, i antifašiste na drugoj strani. Međutim, ta slika ne uklapa se u današnji opći antikomunistički trend koji želi promijeniti sli-

ku Drugog svjetskog rata upravo u toj krucijalnoj njegovoj crti, a to je da su komunisti (SSSR i pripadnici svjetskog komunističkog pokreta) dali najveći doprinos pobjedi nad fašizmom i da su oni bili od početka njegovi najžešći protivnici. Iz razloga eliminacije komunista iz kruga antifašista, a to znači legitimnih nasljednika demokratskih rezultata rata, želi se revidirati i odnos fašisti-antifašisti. To se vrši na taj način da se taj odnos reinterpreтира u sliku odnosa demokrati i komunisti, tj. antikomunisti i komunisti. Iz te temeljne revizije proizlaze i ostale, a to je mijenjanje opće slike kvislinških režima za koje se želi reći da nisu bili fašistički i da nisu bili zločinački. Nadalje, želi se reducirati istina da su komunisti bili najdosljedniji antifašisti još od pojave fašizma u Italiji i Njemačkoj i ostalim evropskim zemljama i da su oni u našim krajevima bili vodeća, mada ne i najbrojnija snaga koja je vodila dosljedni rat protiv fašizma. U skladu s tim, termin antifašisti zamjenjuje se sa terminom antikomunisti, iz čega onda automatski proizlazi da su svi oni koji su bili antikomunisti automatski bili i antifašisti, a komunisti su postali jedna posebna vrsta fašista. Na prvi pogled je jasno da se u svim ovim revizionizmima radi o aktualnim političkim potrebama, odnosno potrebama da se razvija jedna nova ideološka osnova svjetske povezanosti koja bi politički i ideološki služila namjerama onih snaga koje u našem vremenu ostvaruju ciljeve svjetske vladavine, a koja se modelira i proizlazi iz antikomunizma. Ona se javlja kao aktualni način i kao faktor podrške nastojanjima za svjetskom vladavinom demokratije i ljudskih prava na čelu sa Sjedinjenim Američkim Državama i njenim zapadnoevropskim saveznicima, dok bivše komunističke zemlje Rusija, Kina i neke azijske zemlje, te neke latinoameričke zemlje karakterizira kao zemlje navodnog terora, protiv kojih se opet priprema jedan novi krstaški rat, sličan onima koji se vode u Aziji i Africi. U tom smislu, svi oni koji su spremni da ratuju za ciljeve ove politike treba da se ujedinjuju u tzv. sjeveroatlantske i evropske integracije i postaju dio sistema obrane od terorizma, koji je, naravno, lociran u zaostalim zemljama i bivšim ili preostalim komunističkim zemljama. U tom cilju su nužni i bivši i savremeni ustaše i četnici i drugi bivši kvislinzi, a glavni kriterij razlikovanja u svijetu postaje diferencija na komuniste i antikomuniste, tj. u modernijoj terminologiji pristalice ljudskih prava i sloboda i pristalice svih drugih oblika i načina odnosa ljudi. Tako se pervertira smisao odnosa u historiji, pa oni koji su ubijali bez razloga stotine hiljada ljudi postaju borci za demokratiju (kao kod nas), dok oni koji nikoga nisu dirali postaju nosioci opasnosti od terorizma. Razlozi su mnogo ovozemaljskiji, npr. nafta ili zemni plin ili geografski položaj zemlje onih koji bivaju kvalificirani i napadani kao nosioci terorizma i negatori ljudskih prava. Ovo je važno imati na umu da bi se znalo koji su i kakvi korijeni i neposredni razlozi za neke od oblika revizije naše nedavne prošlosti, zapravo historije Drugog svjetskog rata i zadnje agresije na našu zemlju. U skladu sa tim kriterijima, koje nameće ova nova ideologi-

ja, za koju je kao najpogodnija uzeta formula borbe za ljudska prava i iza nje stojeća današnja politika Zapada, i ustaše i četnici i oni iz Drugog svjetskog rata i ovi iz nedavnog rata i agresije na našu zemlju, bez obzira na počinjeni genocid i brdo ratnih zločina, toj politici trebaju i Zapad ih čuva kao sastavni dio te demokratske i antikomunističke većine, bez obzira na njihovo istrebljivanje ljudi i cijelih naroda. A kako bi bilo drugačije kada ta razlikovanja vrše upravo oni kojima nije bilo teško da za iluziju navodne demokratije izlože smrti stotine hiljada Iračana ili Afgana, Somalaca, Sudanaca itd. Tu leži smisao i odatle proizlazi agresivnost revizionista naše nedavne historije i one iz vremena Drugog svjetskog rata i one iz vremena srpske i hrvatske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Ali tu leži i razlog zbog kojeg zapadne sile nikako ne žele kazniti zločince i vratiti stanje stvari u našoj zemlji u status quo ante, koji je jedini normalan, legalan i legitiman izlaz iz svake agresije na neku zemlju i genocida nad jednim narodom ■